

Visszatérve a karácsonyi tanegységre, ez népdalkincsünkéből válogat, a leglíraibb és a legvidámabb karácsonyiak közül [*Mostan kinyílt, Betlehem kis falucskába*]. Ezek a népköltéseink eleve tükröznek valamit a világ megváltójához közvetlenül közelítő lélek gyermekszerű felfogásából. Könnyen kapcsolódik mozgás, tánc az énekekhez, de a játékokhoz: a kisbaba ringatásához is. A tanegység feldolgozásokat is ajánl megjegyzésekkel [Csik zenekar, Takács Éva], majd egy kortárs vers feldolgozása következik. Zalán Tibor versét a gyermek születésének témája és a ritmus kapcsolja az előző szövegekhez és tevékenységekhez. A margón feladatonként/munkaformánkként ott a jegyzet, amelyet pedagógusok évtizedekig nem tesznek föl maguknak: „Mit akarunk elérni?” Itt például ez áll: „A gyerekek éljék át az örömet, amit egy gyermek születése jelent”. Míg az első tevékenységek esetében a születéstémára hangolódás volt a célkitűzés.

A *Pedagógiai ötlettár* eszközzajánlatát kurrens alsós pedagógiai gyakorlat híján nem tudom pontosan megítélni. Szélgjegyzeteiben örömmel láttam volna appokat, például a könyv formátumú madárhatározó helyett, annál is inkább, mert a szerkesztők egyike a digitális kultúra témakörben is tart előadásokat.

Óriási különbség lehet egy állami iskola, egy református iskola és például egy olyan alapítványi iskola, mint a Budapest School emberképe, gyerekszemlélete, nevelésszéménye közt. Ugyanakkor mindenütt akad az élménypedagógiákra építő, motivált és a gyermekeket is ösztönözni képes pedagógus. Ez a tény önmagában szavatolhatja a szöveggyűjtemény gyakorlati sikerét, ha a terjesztés és az ár nem jelent a túlterhelt pedagógusok számára eltántorító akadályt. [*Kálvin*]

HARMATH ARTEMISZ

Fotózkodó fókák földjén

BERTÓTI JOHANNA: *ALMÁBÓL KI, KÖRTÉBE BE*, ILLUSZTRÁLTA ZENGŐVÁRI JUDIT

Bertóti Johanna debütáló kötete 2020-ban jelent meg *Almából ki, körtébe be* címmel. A kiadványt Zengővári Judit illusztrálta, és CD-melléklet egészíti ki, amelyen a szerző saját hangszerelésében és előadásában hallható a versek egy része. A szöveg, a kép és a zene bevonásával a kötet egyszerre hat a különböző érzékszervekre, így komplex élményt nyújt, hatással van a személyiség egészére. A cím több szempontból is előrevetíti a versek hangulatát, játékosságát, egyszerűségét. Az alma és a körte talán a legelterjedtebb gyümölcsök közé tartoznak – legalábbis a kelet-közép-európai térségben –, éppen ezért a gyerekek is ezekkel ismerkednek meg elsőként, a cím tehát mindenki számára jól ismert referenciapontokat jelöl ki. Ez a fajta otthonosságérzés mindvégig a kötet egyik meghatározó élménye, amit a hátsó borítón Balázs Imre József is kiemel: „ezekben a versekben mindig van valamilyen váratlan csavar, nyelvi játék, szokatlan otthonosság”. A címben nemcsak a ki-be ellentétpár hoz létre nyelvi élményt, hanem a be alak ismétlődése [*körtébe be*] is, amely komikus hatást kelt, kiemelve ezzel a hangzósság szerepét [ahogyan Kollár Árpád *igen* című versében

olvasható: „szeretem a verset, ha van benne hangosság”). A borító elején látható fél alma hátul körteként folytatódik, így a vizuális kialakítás is erősíti a játékoságot, miközben egyszerű formákat és színeket alkalmaz, összhangban a versek világával.

A kötet alapvetően az óvodás, kisiskolás korosztályt célozza meg, ehhez igazodnak a témák, a nyelvezet, a poétikai megoldások, a humor és a szerkezet is. A versek egy teljes évkört járnak be, amely az újévi szövegekkel kezdődik (*Újévi vers, Előlről, Három újévi kívánság, Titkos újévi fogadalmak*), majd az *Útravaló* című szerencsehozó verssel zárul, átlépve ezzel egy újabb esztendőbe. A *Ceruza* című nyitóvers vezeti be az olvasót a kötetbe, így szigorúan véve nem a kötetkompozíció része, inkább metaszövegnek tekinthető: „pedig látod, te is látod, / ezt a verset is ő írta” [7.]. A hangutánzó és hangulatfestő szavak halmozása [pl. karcol, harcol, karmol, körmöl, horgol, hurkol, pereg, pörög, forog, hadar] mozgalmasságot kelt, érzékelteti a ceruza gyors és változatos mozgását, az alkotás dinamikáját, játékoságát, megalapozva így a kötet világát. Három ciklusba (*Gyere bálba!; Madár repül, zebra megy; Kivirágzik a függöny*) rendeződnek a versek, ezek szintén összefüggésben állnak az évszakokkal és az ünnepkörökkel. Mindvégig meghatározó szervezőelem tehát a természet ciklikussága és ennek jól ismert toposzai, mint például a Vörösmarty *Előszó* című versében is megjelenő fodrász-metaphora [„Majd eljön a hajfodrász, a tavasz.”], amelyre a *Fodrász* című vers épül – csak itt „vörösre / sárgára / barnára / lilára / festi az ősz / a fák lombját”.

A *Ceruzát* egy hónapsoroló követi, amelynek alcíme jelzi, hogy a szöveg a 18. századi nyelvújítók szóeleményeinek felhasználásával készült. Igazi nyelvi kaland és időutazás ez sopár zúzorostól [sovány januártól] kómmogó fagylárosig [kullogó decemberig], ami a felnőtteknek akár nyelvtörténeti érdekességeket is tartogathat, a gyerekek számára pedig a szokatlan, látszólag értelmetlen, már-már nonszenszbe hajló hangzás jelenti az élmény és a humor forrását. Mindez még inkább felerősödik a következő oldalon, ahol a mai köznyelvi alakok mintegy feloldják a nyelvújító leleményeket, a ráismerés pedig nemcsak a felfedezés erejét fokozza, hanem a humort is. Igazán különleges nyelvi tapasztalatot jelent ez a vers, amely egyúttal a régiség megismeréséhez, a nyelvérzék és a verbális kompetencia kialakításához is hozzájárul. Noha nyelvezetében már nem, de intertextuálisan a következő vers [*Újévi vers*] is egy korábbi századot idéz meg a 12 pont retorikai megoldásának alkalmazásával [„Mit kíván a házibivaly? / »Több legyen a fű, mint tavaly!«; „Mit kíván a lepkék népe? / »Legyen végre világbéke!«” 10.].

Szintén az 1848-as események elevenednek meg a beszédes *Forradalom* című versben, ahol az ólomkatonák és a legófigurák nem a függetlenségért, hanem a versbeszélő gyerek figyeleméért csapnak össze [„Az ólomkatonák megunták már nagyon, / hogy megállás nélkül folyton csak legóznak.” 32.], némileg komikussá téve így a forradalmat mint alaphelyzetet. Noha a szabadságharchoz társított pátosz [„Az egyik közülük egy magaslatra állt: / »Talpra, ólomember!« – hangosan így szavalt, / mire az ólomszív hevesen kalapált, / s én arra gondoltam, megoldom a zavart.” 32.] és a gyermeki játék gondtalannak tűnő világa közti kontraszt megteremti a humor lehetőségét, közben feltárja a gyerek mikrovilágát, ahol ennek az összecsapásnak valódi tétje van. Mindez nem független a régi és az új dichotómiájától [ólmokatonák vs. legófigurák], illetve a gyerek pozíciójának radikális megváltozásától sem. Vagyis az a gyerek, aki a szabadságharc emlékezetében, hagyományában jellemzően nem

jut szerephez, ebben a forradalomban központi alakká válik, az ő figyelméért folyik a küzdelem, neki van döntő szava. Ezzel a megoldással a szöveg alkalmazkodik a gyerek perspektívájához, és hitelesen közvetíti azt.

A versek jelentős részében ez a gyermeki nézőpont érvényesül, amelynek következménye a gyermeki logika és szóképzés – gyakran humoros – jelensége. Ennek tipikus példája a *Négy sor* című vers: „A veteményeskertben vetemények nőnek, / a virágoskertben virágok, / az állatkertben állatok nőnek, / a japánkertben japánok.” [59.]. Az első két sor megalapozza a kapcsolatot a kert neve és aközött, ami benne nő, majd olyan esetekben is érvényesíti, amikor nem ez jelenti a megnevezés alapját. Már a harmadik sor is meghökkentő hatást kelt, a negyedik pedig egészen komikus, hiszen itt áll legtávolabb egymástól a szóösszetételnek és az első tagjának jelentése. A *Karácsonyi kívánság* című vers a sapka és a kalap szó kombinálására épül: „Hóban-fagyban / a sapkám lenne, / melegedne / a fejem benne. / Hogyha pedig / sütné a nap, / kalapom volna / a sapkalap.” [82.]. A sapkalap nem csupán nyelvi lelemény, amely a hangzósság élményét adja, hanem „találmány” is, amelyet a gyermeki fantázia teremt meg. Ez a teremtő képzelet mindenben a játék és az alkotás – egymástól nem független – lehetőségét látja meg [pl. *Felületek*], ezen keresztül pedig megtapasztalhatóvá válik a világra való gyermeki rátekintés mássága.

Ennek a másságnak a fejlődéslélektani jellemzőit is pontosan ragadják meg a szövegek, például a *Január az ablakból* című vers, amelyben a finalista gondolkodás érvényesül: „Nagy a város, milyen jó! / Elfér benne a sok hó!” [15.]. Felcserélődik az ok és az okozat, és a gyermeki logika szerint nem azért van sok hó, mert nagy a város, hanem azért nagy a város, hogy elférjen benne a sok hó. Ugyanígy a gyerekek életkori sajátossága az antropomorfizáció, ennek megfelelően a kötetben minden él, a természeti jelenségek is emberi tulajdonságokkal vannak felruházva [pl. *A szél gyerekei; Esőcsepp*]. Ezt az illusztrációk is felerősítik, hiszen a gyerekrajzokat idéző képek megszemélyesítve ábrázolják az állatokat és az égitesteket, barátságos hatást keltve így. Ezzel együtt megjelennek a gyermeki lét nehézségei is, mint az óvodai szabályok (*Óvodás panaszok*) vagy a késés az iskolából (*Késés*), illetve a melabú, a melankólia, amelyek ugyanúgy részei a gyerekkornak: „Ilyenkor / szomorúbbak a fűzek, / haragosabbak a vizek. / Feketébbek a felhők, / reumásabbak a nénik. / [...] Az ég tintaszínű, / s mintha az esőnek / is tintaíze lenne. / Álmos napokat ír a szeptember / történetembe.” [54.]. Itt is felsejlik ugyan a humor, ám nem ez a verset meghatározó hangulat. Az utolsó két sor el is távolodik valamelyest a gyermeki nézőponttól, hiszen a létösszegző versek megszólalását idézi, a létezés olyan távlatait fogja be, amelyek egy gyerek számára még nem beláthatóak. A tintaszínű ég képe komoly hagyománnyal rendelkezik, a legismertebbek közül talán elég csak József Attila *Mamájára* és Kovács András Ferenc *Friss tinta, tinta, tintájára* hivatkozni, amelyben szintén a veszteség, a hiány fogalmazódik meg.

Ahogy az eddigiekből is kiderült, a kötet tele van intertextusokkal, irodalmi allúziókkal, amelyek jelzik, hogy Bertóti Johanna erősen építkezik a magyar lírai hagyományból, egyúttal be is vezeti abba a gyerekbefogadókat. A kevésbé direkt utalások [„Amott birkanyáj legelész” 69.] mellett az *Esti olvasás* című vers egyértelműen kijelöli a referenciaszövegét, amely Radnóti Miklós *Éjszakája*. Nem csupán témájában, hanem verselésében is követi az eredetit, ugyanazt a lüktetést, andalító hatást teremtve így

meg. Míg Radnótinál az éjszaka és a hozzá kapcsolódó alvás, álom az, ami felfüggeszti az aggodalmat, a veszélyt („alszik a pókháló közelében a légy a falon”) és minden tevékenységet, addig az *Esti olvasásban* az olvasás tölti be ugyanezt a szerepet: „együtt olvas a pókhálóban a légy meg a pók. / Csönd honol, ámde betűzés közben rág az egér, / olvas a sakkablán a paraszt, a király, a vezér” [87.]. Ennek megfelelően az *Éjszakában* sorkezdő pozícióban ismétlődő alszik alakot itt felváltja az olvas, amely kiválóan érzékelteti az esti mese meghitt hangulatát. Ebben az állapotban minden más lényegtelené válik, eltölpül. Radnótihoz hasonlóan itt is fokozatosan tágul a vers tere, és az egészen közelítő (légy, pók, egér) jutunk el a már-már kozmikus távlatokig („Égen a félhold esti mesét olvas fel a ködnek” 87.), amely az olvasás mindent és mindenkit összekötő, közösségteremtő erejét is érzékelteti, ahogyan ezt az utolsó sor kiemeli a kötél képével: „hosszú szarítókötélen száradnak a könyvek.” [87.].

A kötet gyermekiségét nemcsak a versek egy részében érvényesülő gyermeki perspektíva teremti meg, hanem a versnyelv játékosága, poétikai megoldásai is. A hangzósság a szövegek egyik meghatározó alapélménye, amelyet a változatos verselési megoldások, rímfajták és alakzatok teremtenek meg. Gyakran találkozhatunk ismétléssel [*Zenebona; A szél gyerekei*], amely nem csupán ritmust ad a szövegnek, hanem olykor még inkább kiemeli a poént, ami a *Kukac* című versben a szó két jelentéséből fakad: „[a kukac] ott van a szilvában, / ott van a málnában, / ott van a barackban, / ott a meggyben, birsben, / ott az e-mail címben” [57.]. E könnyed, már-már banális megoldáshoz képest *A szél gyerekeiben* a versszakok ismétlődő formulája („Ha nagy leszek, / lesz belőlem...” 34.) a kontrasztot erősíti a szelid szellő és vad testvérei között („Testvéreim / az utolsó / fuvallatig / megnőnek. / Én örökké / megmaradok / gyengéd-szelid / szellőnek.” 35.). Az ismétlés mellett megjelenik az ellentét („Az árnyak szénként feketéllnek, / hófehér macskánk estére mosdik.” 66.), amely nemcsak közel áll a gyermeki gondolkodáshoz, hanem erősen hat a fantáziára is. A versekben találkozhatunk kínrímekkel (kis hernyó – napernyő), amely olykor rájátszik a szó szerinti és az átvitt jelentésre: „A hatodik lóg a neten, / s bosszús, ha leesik netán.” [24.]

A hangzóssághoz alapvetően hozzájárulnak a hangutánzó és hangulatfestő szavak, amelyek a megszemélyesítéshez és az illusztrációhoz hasonlóan élővé, pezsgő hangulatúvá teszik a kötetet. Ezek a versek döntően a farsangi időszakhoz kapcsolódnak, a bennük szereplő csujogatások pedig egyszerre jelennek meg a tánc, a multság részeként és télűzőként is [*Csujogatás gyerekeknek; Télűző*]. A végletekig viszi a hangok kavalkádját az *Állati hangzavar* című vers, amelyben minden állat egy másik hangján szólal meg: „A csibe mekeg, / ugat a héja, / a kakas brekeg, / remeg taréja, // vijjog a csikó, / béget a hód, / vonyít a rigó – / fénylik a hold” [20.]. Az így kialakuló karneváli hangulat egyrészt a humor forrása, másrészt érzékelteti az alakoskodás, a maskarádé lényegét, hiszen ez az időszak felfüggeszti a hétköznapi szabályait, lehetővé teszi, hogy felcserélődjenek a szerepek és bárki belebújhasson valaki más bőrébe. A többi farsangi versnek [*Bajuszbál; Állatfarsang; Zenebona; Bemutatkozás*] is jellemző eleme a szórakozás, másoknak és önmagunknak is a kinevetése, amely felszabadítóan hat – gyerekekre és felnőttekre egyaránt.

A kötet olyan, a gyerekek számára jól ismert szövegtípusokat is használ, mint a nyelvtörők vagy a találós kérdések. Amellett, hogy ezek a nyelvi és kognitív készsé-

gekre is pozitívan hatnak, a közös játék lehetőségét is megteremtik: „Olyasmi, mint egy madár, / mégsem az, habár / miközülünk bárkinél / magasabbra száll. / Méretre akár egy bálna, / tolla vas, merev a szárnya. / Mi az?” [62.]. A *Találós kérdések madaraknak* három darabjából kettő a klasszikus rákérdező („Mi az?”) formát alkalmazza, míg a harmadikban a rímelés és az ütemhangsúlyos verselés segíti a megfejtést, a logika mellett erősítve a nyelv- és ritmusérzékét is: „Aki oda bekerül, / élete megkeserül. / Nem tudni, mi a nyitja, / nem más mint a...” [62.]. A találós kérdésekhez sorolható a *Bemutakozás* című rigmus, amely segít kitalálni, hogy minek öltözött be farsangra a versbeszélő. Ezt jelentősen segíti az illusztráció, valamint az akrosztikon, amely kiadja a megfejtést: királykisasszony.

A *Töredékek* cím jelzi a kapcsolatot a nyelvtörők típusával, illetve utal arra is, hogy valóban rövid töredékeket, szösszeneteket olvashatunk. Ezek közül az egyik a domináns k hang és a hozzá társuló sok rövid, magas magánhangzó szerepeltetésével teremt meg a kiskutya csaholását idéző akusztikai hatást: „Kiskutyám külön kuckóját / külön kicsi kulcs nyitja, / kiskutyám kerevetének / kékeszöld a kárpitja.” [63.]. A pa szótag ismétlődésével, valamint a mély és a magas magánhangzók használatával állítja elő a szöveg a nagypapa kora és a benne élő gyermeki közti kontrasztot: „Nagypapa a patakparton papírsárkányt ereget, / Megtalálta önmagában a régenvolt gyereket.” [63.]. Ezek a versek nemcsak tartalmilag, hanem a hangszimbolika segítségével nyelvilleg is megteremtik a gyermekiséget, ami a hangzóságban még inkább érvényesülhet. Vagyis ha a szöveget mondó, hangosan felolvasó felnőtt maga is bukdácsol, megbotlik a nyelve, az előhozhatja belőle is a gyermeket, másfelől így a gyerekek látják, hogy a felnőttek is hibáznak, rajtuk is lehet nevetni, ez pedig mindkét fél számára felszabadító erejű lehet. [Gondoljunk csak Weöres Sándor *Macska-indulójára*, amelyben a „hat vak bak macska” szókapcsolatot se kimondani, se végighallgatni nem lehet mosolygás nélkül.]

A rengeteg alliteráció szintén hozzájárul a versek élményszerűségéhez, a mondás öröméhez. A *Láttál-e már?* című szöveg felidézheti a jól ismert népdalt, megteremtve az ismerőség érzését, így még erősebb a kontraszt, amikor eltávolodik ettől a tradíciótól. Az abszurd képekből felépülő sorok olyan jelzőket társítanak az állatokhoz, amelyeket hagyományosan nem kapcsolunk hozzájuk, pl. pingpongozó pingvin, fotózkodó fóka, karatézó kardszárnyú delfin. A hangzás mellett a humor ebben az esetben e távoli és váratlan elemek összekapcsolásából fakad. Az *Utazás* című vers szintén az összecsengésre épül, amely a megszemélyesítés eszköze is: „rohannak a rétek / loholnak a ligetek / trappolnak a tölgyek / vágatnak a városok / elviharzanak az erdők” [46.]. Az alliteráció és a felsorolás megteremtí az utazás lendületét, a gyorsulás érzését, ez pedig kiemeli a szöveg csattanóját: „mi pedig egy helyben állunk, / sosem érkezünk már meg!” [46.]. Emellett jellemzőek a kissé meghökkentő, a hangzóságra épülő szóképzések is, mint például a szellőolló, kukackudarc, fakír tapír, sapkalap vagy szappanhabban.

Az eddig említett poétikai eszközök mellett előfordulnak a kötetben szimbólumok is, például a *Töredékek* nagypapájánál szereplő papírsárkány. Ez a szöveg fel is tárja a szabadságot, boldogságot és a bennünk élő gyermeket jelképező jelentést. A papírsárkány ennek megfelelően jelenik meg a *Boldogság* című versben is: „A lelkem határtalan, nyugodt, / valaki benne sárkányt ereget. / A boldogság olyasmi,

tudod, / ami feltölt, mint egy elemet.” [75.]. A gondtalanság és a teljes béke állapota a sárkányeregetés, ennek lényeges eleme a hozzá kapcsolódó lebegés. Emellett a kötet több versében megjelenik az éjszakának és az álomnak a toposza, amely a varázslat, az átváltozás lehetőségét adja meg [*Mantra; Várom az estet*].

Az illusztrációkban ugyanaz a játékos, gyermeki perspektíva érvényesül, ami a szövegeknek is a sajátja, ezt mindenekelőtt a szín- és formahasználat, a gyerekrajzokat idéző ábrázolásmód teremti meg. Vizuálisan is jellemzőek a megszemélyesítések, és a képek erősítik a versek humorát, rájátszanak a szavak különböző jelentéseire (pl. *Kukac*). A *Ha megkapom a rég óhajtott biciklim...* című szöveg esetében az illusztráció vezeti a tekintetet, az út követése – és a számok növekedése (egyre, kettőre, háromra stb.) – segít eligazodni a strófák sorrendjében. Termékeny, egymást támogató, összhangban lévő illusztratív viszony áll fenn a képek és a szövegek között, a grafika és a tipográfia alapvetően hagyományos formát követ, nem törekszik a felforgatásra. Ahogyan a képi anyagra, úgy a kötet egészére is a legjobb értelemben vett hagyományosság jellemző, ez a struktúrában, a témákban, a verselésben, a poétikai eszközökben és az intertextusokban egyaránt megmutatkozik. A korábban felfejtett utalások mind klasszikus, kanonikus művekre mutatnak, a szerző tehát tudatosan maga is ehhez az irányzathoz csatlakozik, és miközben a hagyományt képviseli, eredményesen lép vele játékos viszonyba. [*Koinónia*]

GESZTELYI HERMINA

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401–3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.